

SHAXS VA INDIVIDUALLIK

MAHLIYO ZIYODOVA MURODULLA QIZI*Shahrisabz Davlat Pedagogika instituti**Pedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi***SEVINCH CHOREYIVA***Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti**Pedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi***MILINOROV XUSNIDDIN XUSHMATOVICH***Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti, ilmiy rahbar*

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxs va individuallik tushunchalarining ilmiy mazmuni, ularning psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillar bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Shaxsning rivojlanish jarayonida individual xususiyatlarning shakllanishi, temperament, xarakter, motivatsiya va ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar yoritiladi. Individuallik insonning takrorlanmas psixologik tuzilmasi sifatida izohlanib, uning jamiyatdagi faoliyatiga ta'sir etuvchi asosiy omillar ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: shaxs, individuallik, temperament, xarakter, motivatsiya, identifikatsiya, psixologik xususiyatlar, individual farqlar, ijtimoiy muhit, shaxs rivoji.

Аннотация: В статье рассматриваются научные подходы к изучению личности и индивидуальности, а также их взаимосвязь с психологическими, педагогическими и социальными факторами. Анализируются механизмы формирования индивидуальных качеств, роль темперамента, характера, мотивации и влияния социальной среды. Индивидуальность трактуется как уникальная психологическая структура человека, определяющая особенности его поведения и взаимодействия с обществом.

Ключевые слова: личность, индивидуальность, темперамент, характер, мотивация, идентичность, психологические особенности, индивидуальные различия, социальная среда, развитие личности.

Abstract: This paper examines the scientific foundations of personality and individuality, focusing on their relationship with psychological, pedagogical, and social factors. It discusses the mechanisms behind the development of individual traits, including temperament, character, motivation, and the influence of the social environment. Individuality is interpreted as a unique psychological structure that shapes a person's behavior and role within society.

Keywords: personality, individuality, temperament, character, motivation, identity, psychological traits, individual differences, social environment, personal development.

Kirish: Inson dunyoga kelgan ilk onlardan boshlab o‘zida ikki qatlamni – biologik mavjudlik va kelajakdagi shaxsiy qiyofaning urug‘ini olib yuradi. Bola o‘shisi jarayonida u atrof-muhitdan olgan ta’sirlar orqali asta-sekin o‘zining “men”ini anglay boshlaydi va shu anglash jarayoni keyinchalik shaxsga aylanishning poydevori bo‘ladi. Shaxsning shakllanishi bir vaqtning o‘zida ongning chuqurlashuvi, ijtimoiy munosabatlarning kengayishi va insonning o‘zini jamiyatda qanday rol egallashini bilib borishi bilan bog‘liq. Inson turli vaziyatlarda turli reaksiyalar ko‘rsatadi, bu reaksiyalar jamiyat talablariga moslashgan holda mustahkamlanadi va ularning yig‘indisi shaxsning ko‘rinishini belgilaydi. Shaxs jamiyatning bir bo‘lagi sifatida o‘zini tutishga majbur bo‘lmaydi, lekin jamiyatning mavjud qoidalari va qadriyatlari uning xulqiga, nutqiga, qarorlariga, hatto orzulariga ham ta’sir ko‘rsatadi. Shu jarayonda, jamiyat talablariga moslashgan holda, insonda ichki o‘ziga xos qatlam – individuallik shakllanadi. Individuallik insonning boshqalardan ajralib turadigan ichki mexanizmlar majmuasidir; bu mexanizmlar fikrlash tezligi, his-tuyg‘ularning o‘ziga xosligi, dunyoni qabul qilish ohangi, muammolarga yondashuv usuli, qiziqishlarning tabiiy ritmida ifodalanadi. Har bir inson bir xil ta’sirga duch kelsa ham, uni turlicha qabul qiladi va turlicha javob qaytaradi. Mana shu farqlanish individuallikning ildizidir. Individuallik shaxsdan farqli ravishda jamiyat talablariga qarab emas, balki insonning ichki biologik va psixologik tuzilishiga ko‘ra shakllanadi. Shaxs insonning jamiyat oldidagi qiyofasi bo‘lsa, individuallik uning jamiyatga bog‘liq bo‘lmagan ichki qiyofasidir. Inson ulg‘aygan sari bu ikki qatlam o‘zaro ta’sirlasha boshlaydi: ichki xususiyatlar ijtimoiy tajribalarni o‘zgacha qabul qilishga sabab bo‘ladi, ijtimoiy tajribalar esa ichki xususiyatlarga yangi ma’no beradi. Shu tarzda shaxs va individuallik bir-birini boyitadi. Ba’zan inson o‘z shaxsiy rolini tez topadi, lekin individualligi sekin rivojlanadi; ba’zan esa aksincha, ichki qobiliyatlar kuchli bo‘lib, u hali jamiyatda o‘z o‘rnini topmagan bo‘lishi mumkin. Rivojlanishning eng mukammal holati – shaxsning jamiyat talablariga moslashgan qiyofasi individning ichki qobiliyatlari bilan uyg‘unlashganda yuzaga keladi. Inson o‘zini to‘la anglay boshlashi, qarorlarida mustaqillik paydo bo‘lishi, o‘z fikrini boshqalarning fikridan ajatita olishi ham ana shu uyg‘unlik belgisi sanaladi. Shaxs va individuallikning birlashgan nuqtasi insonning o‘zini hayotda erkin, mas’uliyatli va ma’noga yo‘naltirilgan mavjudot sifatida his qilishiga olib keladi.

Insonning shaxsga aylanishi tashqi ko‘rinishda sodda tuyulsa-da, aslida u ichki dunyoning asta-sekin uyg‘onishidan iborat bo‘lgan murakkab jarayondir. Bola ilk bora atrofidagi tovushlarni his qilgan paytdan boshlab, uning ongida mayda, endi shakllanayotgan izlar qoladi. Bu izlar vaqt o‘tishi bilan bir-biriga ulanib, insonning ichki tasavvurlarini yaratadi. Shu tasavvurlar jamiyat bilan ilk aloqa qilgan sari yanada mustahkamlanib, odam o‘zini boshqalardan farqlashni boshlaydi. Ammo bu farqlanishning hammasi ham individuallik emas – u hali faqat xotira izlarining oddiy

yig'indisi. Individuallik inson o'zini tanlagan yo'li, ichki mavjlanishlari, yurak quloqlari orqali anglagan dunyoni qayta talqin qilishi natijasida shakllanadi. Inson biror voqeani boshdan kechirayotganida, uning his-tuyg'ulari ichkarida maxfiy bir ritm hosil qiladi; mana shu ritm har bir odamda o'ziga xos bo'lib, boshqa hech kimmikiga o'xshamaydi. Shaxs esa ana shu ichki ritmni tashqi hayotga chiqarish jarayonida tug'iladi. Shaxs jamiyatning ko'z o'ngida ko'rinadigan qiyofa bo'lsa, individuallik jamiyat ko'ra olmaydigan, biroq insonning har bir harakatiga yashirin tarzda ta'sir qiluvchi ichki mayoqdir. Insonning ichki mayoqi ba'zan juda kuchli bo'ladi, u tashqi ta'sirlarga qaramay o'z yo'lini topadi; ba'zan esa mayoqning nuri xira bo'lib, inson jamiyatning ko'rsatmalariga ko'proq tayanadi. Shu ikki kuchning o'zaro kurashi odamning hayotini boshqarib boradi. Agar shaxs jamiyatning talablariga moslashish orqali shakllansa, individuallik biror talab yoki qoidani kutmasdan, tabiiy ravishda, tug'ma moyilliklardan va qayta-qayta o'tgan ichki tajribalardan paydo bo'ladi. Inson biror fikrga kelganida, bu fikr shunchaki ong mahsuli bo'lmaydi — u chuqur, ko'pincha anglanmagan hissiy qatlamlardan kelib chiqadi, shu qatlam individuallikning ildizidir. Shaxs esa bu ildizni tashqi olamga ko'rsatadigan shoxlar majmuasidir. Ba'zi insonlarda shoxlar juda keng taralgan bo'ladi — u jamiyatda faol, ko'rinadigan, ko'p rollarni bajaradigan shaxslardir. Ba'zilarida esa shoxlar kamroq, ammo ildizlar chuqurroq bo'ladi — bu odamlar kam so'z, ammo kuchli ichki dunyoga ega bo'ladilar. Har ikki holatda ham shaxs va individuallik o'zaro doimiy ta'sirda bo'ladi: biri kuchaysa, ikkinchisi uni muvozanatlash uchun boshqa tomonini mustahkamlaydi. Inson hayotining ma'nosi ham ana shu ikki kuchning uyg'unlashuvida yotadi. Agar shaxs ichki individuallikdan ajralib qolsa, inson o'zini ichdan bo'sh his qiladi; agar individuallik tashqi shaxsiy ko'rinish bilan mos kelmasa, inson jamiyatda o'z o'rnini topolmaydi. Mukammal rivojlanish esa shunda yuz beradi – ichki ovoz tashqi hayot bilan bir xil ohangda chalinganda, inson har bir qarorida o'zini haqiqiy, o'ziga tegishli mavjudot sifatida his qiladi. Bu holatga yetgan odam ijtimoiy rollarni shunchaki bajarib qo'ymaydi, balki ularni o'z ma'nosi bilan to'ldiradi, harakatlarida mazmun, qarorlarida izchillik, so'zlarida samimiyat paydo bo'ladi. Shaxs va individuallikning uyg'unlashuvi insonga faqat jamiyatda emas, balki o'z ichki dunyosida ham yo'l ko'rsatadigan kuchga aylanadi; u o'zini anglagani sayin boshqalarni ham teranroq tushunadi, chunki boshqalarning shaxsiy ko'rinishi ostida ham o'sha betakror individuallik yashirinib yotganini sezadi.

Insonning shaxsga aylanish jarayoni ko'pincha tashqi belgilar orqali anglanadi, lekin uning asl mohiyati insonning ichida, sezgi va fikrning eng nozik qatlamlarida asta-sekin pishib boradi. Har bir odam tug'ilganida tabiat unga bir nechta ichki imkoniyatlar beradi, lekin bu imkoniyatlar qachon ochilishi, qaysi yo'nalishda rivojlanishi uning hayot davomida qanday tasavvurlar shakllantirishiga bog'liq bo'ladi. Inson o'zi atrofidagi dunyoni kuzatgan sari uning ongida mayda bo'lsa ham, kuchli

ta'sir qoldiruvchi izlar paydo bo'ladi. Bu izlar avvaliga chalkash, tartibsiz shaklda bo'ladi, lekin vaqt o'tishi bilan ular ma'lum tartibga tushadi. Ana shu tartib shaxsning ichki asosini yaratadi. Shaxs tashqi ta'sirlarga javob qaytarish orqali shakllana borganidek, individuallik esa insonning javob berishdan avval o'zida his qiladigan mayin ichki tebranishlaridan tug'iladi. Har bir odam biror hodisani boshidan kechirganida, bu hodisa uning ichida o'ziga xos rang, tovush, ohang yoki hissiy vibratsiya uyg'otadi. Ushbu vibratsiya boshqa insonlarda boshqacha bo'ladi; mana shu farq individuallikning boshlanishidir. Insonning individualligi hech qachon jamiyatning bir xil qoliplariga to'liq sig'maydi, chunki u tug'ma mayllar, o'ziga xos tafakkur shakllari va ichki kechinmalar kombinatsiyasidan iborat. Shaxs esa aksincha, jamiyatning mavjud qoidalarini o'zlashtirgan holda paydo bo'ladi va tashqi olamga uyg'unlashishni talab qiladi. Inson hayotida shunday pallalar bo'ladi, unda ichki individuallik kuchayadi, unga o'zini boshqalardan ajratish istagi keladi; ba'zan esa shaxsiy rol ustun bo'lib, jamiyatning kutganlariga javob berish zarurati yuzaga keladi. Bu ikki kuch o'zaro tenglashganida, inson o'zida uyg'unlikni his qiladi. Agar individuallik haddan tashqari kuchaysa, inson ichki olamga berilib ketadi va tashqi hayot bilan bog'lanish zaiflashadi; agar shaxsiy rol ortiqcha kuchaysa, inson o'z haqiqiy "men"idan uzoqlashadi. Insonning haqiqiy rivojlanishi esa aynan shu ikki o'lchamning bir-birini to'ldirishi orqali yuz beradi. Insonning o'ylashi, his qilishi va qaror qabul qilishi ham doimo shu ikki qatlam orasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan yashirin harakatdir. Odamlar ko'p hollarda bu jarayonni anglamaydilar, lekin ularning har kuni qiladigan tanlovlari – nutq ohangi, odamlar bilan munosabati, qaysi ishni davom ettirib, qaysi ishni tashlab ketishi – barchasi individuallikning ichki ovozi bilan shaxsning tashqi mas'uliyati o'rtasidagi ichki muloqot natijasidir. Insonning o'zini tushuna boshlashi ham shu muloqotdan boshlanadi: u o'ziga savol beradi – men boshqalarning kutganini bajaryapmanmi yoki ichki ovozimni tinglayapmanmi? Bu savolga topilgan har bir javob shaxsning bir qadam rivojiga, individuallikning esa bir qadam ravshanlashishiga olib keladi. Insonning hayoti davomida shakllanadigan eng muhim kuch ana shu ravshanlikdir: kim o'zini ichki ovozi orqali bilsa, tashqi hayotda ham mustahkam, o'ziga ishongan, qarashlari aniqlashgan shaxsga aylanadi. Shaxs va individuallik birlashgan holatda insonning har bir harakati ma'nolilik kasb etadi, u o'zini hayot oqimida tasodifan emas, balki ongli ravishda suzib borayotgan mavjudot sifatida his qiladi. Bu darajaga yetgan insonning qarashlari ham atrofdagilarga ta'sir qiladi, chunki ichki uyg'unlik har doim tashqi muvozanatni yaratadi. Shu boisdan ham shaxs va individuallik bir-biridan ajralmas ikki qatlam bo'lib, ularning uyg'unligi insonning to'liq shakllanganligini bildiradi.

Mana sizga yana bir bor, uzilmaydigan, ketma-ket, mutlaqo original, yanada uzunroq, yanada chuqur va badiiy-ilmiy oqimda yozilgan matn. Hech qanday bo'limga bo'linmagan, faqat izchil matn:

Insonning shaxs sifatida shakllanishi hech qachon birdan sodir bo'lmaydi; u inson ongining chuqur qatlamlarida, ko'pincha sezilmaydigan darajada sekin o'suvchi jarayon bo'lib, har bir fikr, har bir sezgi, hatto o'ta mayda kechinmalar yig'indisidan tarkib topadi. Bola ilk bora o'z ovozi eshitganida, bu ovoz uning ongida, hali nomlanmagan, hali aniqlanmagan bir ichki aks-sado qoldiradi. Keyinchalik dunyo bilan qilgan har bir to'qnashuv shu aks-sadoga yangi kataklar qo'shadi. Shu tarzda insonda o'zini anglashning dastlabki poydevori yotadi. U o'sib ulg'aygan sari fikrlar aniqroq bo'lib boradi, sezgilar barqarorlashadi, voqealar esa ma'noli ko'rinishga ega bo'ladi. Insonning o'zini tanishi ham ana shu jarayondan boshlanadi: u o'zining boshqalardan farq qilishini, boshqalar sezmagani sezishini, ular qabul qilgan qarorni o'zi boshqacha qabul qilishini payqay boshlaydi. Bu farqlanishning birinchi uchquni individuallikning ichki urug'idir. Individuallik — insonning ongiga, xotirasiga, sezgilariga o'ziga xos tarzda joylashgan ichki naqsh bo'lib, har kimda turlicha rangda aks etadi. Ba'zi insonlarda bu rang yorqin, qaynoq va quvnoq bo'ladi; boshqalarda esa sokin, chuqur, jimjit, ammo nihoyatda kuchli bo'ladi. Inson o'z hayotida uchragan har bir hodisaga ichidan javob qaytaradi, bu javob esa ikki qatlamdan iborat: biri jamiyatning undan kutgan reaksiyasi – bu shaxsning ko'rinishi; ikkinchisi esa uning o'z yuragida, o'z fikrida tug'ilgan yashirin vibratsiya – bu individuallikning ovozi. Har ikki ovoz har kuni insonga ta'sir qiladi. Ba'zan odam o'zini jamiyat talabiga moslab yashaydi, ba'zan esa ichki ovozi tinglab, boshqalar tushunmaydigan qarorlar qabul qiladi. Mana shunday ikki kuchning doimiy harakati shaxsning pishib borishiga sabab bo'ladi. Inson o'zi haqida tasavvurga ega bo'lishga intilgan sari, o'z fikrlariga quloq solib borar ekan, individualligi tobora yaqqol ko'rinishga boshlaydi. Insonlar bir xil so'zlarni eshitsa ham, ularni turlicha tushunishi shu individuallik sababidir; bir xil voqea ham turli insonlarda turlicha og'riq, turlicha quvonch, turlicha xotira uyg'otadi. Shaxs esa ana shu ichki farqlarning tashqi ko'rinishiga aylanadi. Ammo insonning hayoti faqat tashqi ko'rinish bilan chegaralanmaydi: uning ichida yana bir ko'rinish maydon bor — bu insonning o'zini baholashi, o'zidan nimalarni kutishi, qanday bo'lishni xohlashi bilan bog'liq ichki dinamika. Bu dinamika jamiyatning talablariga ham, ichki individuallikning ohangiga ham birdek ta'sir qiladi. Inson o'ziga “Men kimman?” degan savolni berganida, aslida shu ikki maydon to'qnashadi. Agar shaxsning tashqi talablari individuallikning ichki ovozigacha zid kelsa, inson o'zini noqulay, gohida hatto yo'qotilgan holda his qiladi. Biroq agar ichki ovoz bilan tashqi rol uyg'unlashsa, inson o'zida g'alati bir yengillik, kuch, o'ziga ishonchni his qiladi. Bu ishonch shunchaki kayfiyat emas — u shaxsning to'liq shakllanayotganidan darak beradi. Inson vaqt o'tishi bilan o'zining kuchli tomonlarini ham, zaif tomonlarini ham anglay boshlaydi; kuchliligi uni oldinga tortsa, zaifligi esa yanada ehtiyotkor, chuqurroq fikrlashga majbur qiladi. Bu jarayon ham shaxsning yetilishiga xizmat qiladi, ham individuallikning yanada teranlashishiga.

Odam ichki olamidagi bo‘shliqlarni to‘ldirgani sayin, tashqi olamdagi o‘rni ham ravshanlashadi. Atrofdagilar uning o‘ziga xosligini, boshqalar takrorlay olmaydigan ichki ritmini sezadi, chunki individuallikning yorug‘i tashqi xulqdan, hatto ko‘z qarashidan ham bilinadi. Shaxs esa ana shu yorug‘likni jamiyatga yo‘naltirib beradigan shakldir — inson jamiyatga qanday ko‘rinishni tanlaydi, qanday gapiradi, qanday munosabat bildiradi, bularning barchasi shaxs orqali namoyon bo‘ladi. Ammo ularning ildizi baribir individuallikning ichki tuprog‘idadir.

Inson o‘z hayotidagi eng katta uyg‘onish – bu tashqi shaxsiyat bilan ichki individuallik bir-birini tanigan, tushungan va qabul qilgan palla bo‘ladi. Bu pallaga yetgan odam hayotga butunlay boshqa ko‘z bilan qaraydi: uning harakati aniq, qarori qat’iy, so‘zi ma’nodor bo‘ladi. Chunki u endi jamiyat uchun yashamaydi, lekin jamiyatni rad ham etmaydi; u ichki ovozi ham tan oladi, tashqi mas’uliyatini ham unutmaydi. Bu bosqichga yetgan insonda uyg‘unlik, osoyishtalik va o‘zligini anglashning eng yuqori shakli paydo bo‘ladi — bu esa shaxs va individuallikning eng mukammal birlashishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ananyev, B. G. Chelovek kak predmet poznaniya. — Moskva: Nauka, 2001.
2. Allport, G. W. Personality: A Psychological Interpretation. — New York: Holt, 1937.
3. Erickson, E. Identity: Youth and Crisis. — New York: Norton, 1968
4. Maslow, A. H. Motivation and Personality. — New York: Harper & Row, 1970.
5. Jung, C. G. The Development of Personality. — Princeton University Press, 1991.
6. Shoumarov, Q. T. Umumiy psixologiya asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
7. G‘oziyev, E. Psixologiya. — Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018.
8. Rogers, C. R. On Becoming a Person: A Therapist’s View of Psychotherapy. — Boston: Houghton Mifflin, 1961.
9. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Harvard University Press, 1978.
10. McCrae, R. R., & Costa, P. T. Personality in Adulthood: A Five-Factor Theory Perspective. — New York: Guilford Press, 2003.